

*ha Joyce az angolnál is angolabb,
s Picasso fehér rothadásba kezd,
s Britten Totalja szétfolyt változat,
s ha Giacometti lát csak egyenest,*

*s körvonalat Léger, s a műdarab
krajcáros csúzlít és bombarepeszt
kiegészítő, listázott adat,
mely mohos fűgát kő mélyébe veszt,*

*s a Minden egész eltörött enyész –
Aesthetica Post Mortem: Ott a Kéz.”*

Azzal kezdődött, hogy „*azt hittem, értem álomoptikádat*”, és ebből ennyit bizonyíthatok. Én is állítom, hogy el lehet menekülni, tovább lehet jutni, mert tovább kell, „*mint Szun Vu Kung Buddha rózsaszín ujjai közül*”.

Lászlóffy Aladár

ELŐTTÜNK A VÍZÖZÖN?

*Hász Róbert: Diogenész kertje
Tiszatáj könyvek, Szeged, 1997.
221 oldal, 580 Ft*

Kezdetől fogva figyelem Hász Róbert pályáját. Először akkor találkoztam a nevével és persze írásaival, amikor az 1993-ban megjelent KAPUN KÍVÜL című antológiába belelaptopoztam. Aztán itt is, ott is felbukkantak elbeszélései, én pedig újra és újra megállapítottam: íme, egy határainkon túl élő fiatal író, aki mintha tudatosan kerülné, hogy sorstársai örök témájáról, a kisebbségi létről beszéljen. Nem, Hász Róbert következetesen *mellébeszél*. Mint aki jelezni kívánja: ha ti, pályatársak örökké ezen rágódtok, ti, olvasók pedig ugyanezt várjátok el tőlünk, akkor *én* azért is másról fogok mesélni. Igen, mesélő leszek. Történetmondó. Ma csaknem mindenki egyes szám első személyben ír, és a márról közli önreflexív gondolatait. Monologizálnak. Nekem viszont hőseim lesznek, éljen az egyes szám harmadik személy! Elbeszélőim csupán akkor vallhatnak önmagukról, amikor valaha élt emberek bőrébe bújok bele.

Én legalábbis így képzeltem el a korai Hász-elbeszélések szerzőjének írói alapállását. És ez tetszett. A különösen, hogy – úgy tűnt, ugyancsak következetesen – folytatni kívánja a történetmondás lassan két évtizede sutba dobott hagyományát. Vagyis korszerűtlen mert lenni akkor, amikor nemzedéktársai közül mindezt csupán néhány elismertebb író, mint Darvasi László vállalta minden következményével.

E dacos szembenállás jellemzi Hász Róbert első kötetét, A SZALMAKUTYÁK SZIGETÉ-t is. Ez az 1995-ben Szabadkán megjelent elbeszélésgyűjtemény szembetűnően eltér attól a szerzői felfogásmódtól, amelyet még ma is szinte általánosan elvárnak a pályakezdőktől. Hász Róbert mesél. Általában a messi múltból veszi történeteit, a BIBLIA, a talmudisták és a görög történetírók munkái a legfőbb forrásai. Szereti a rejtélyeket. Azok a legjobb elbeszélései, amelyekben nem maga konstruálja ezeket a titokzatos eseteket, hanem a valóban megtörténteke próbál sajátos magyarázatokat adni. Ezekben egykor létező, nevezetes személyek alakját ölti magára, és egyes szám első személyű „emlékezéstechnikával” hitelesíti meséjét. Elbeszélői az általuk előadott történetekre koncentrálnak; öncélúan nem bibelődnek a nyelvvel, az esetleges önreflexiók vagy a műhelygondok – akkor viszont a mese szerves részeként – csupán imitt-amott bukkannak fel. Ma is vállalom, amit a kötet elolvasását követően írt bírálatomban megállapítottam: minden fogyatékosága ellenére minduntalan Eco regényét, A RÓZSA NEVÉ-t juttatja eszembe.

Röviden: elmondható, hogy A SZALMAKUTYÁK SZIGETÉ-nek írója a kanonizált diskurzus valamennyi nyelvjárásától eltérő dialektusban szólalt meg első könyvében. Nem eredendően új, amit Hász Róbert csinál. (Vajon ennek ellentéte Tandori és Esterházy fellépése óta állítható-e biztosan valakiről?) Inkább szokatlan a mai magyar irodalomban. És nem csupán az elbeszéléstechnikája, hanem az is, amiről beszél.

Mindez ugyancsak megállapítható Hász Róbert első regényéről, az ez év tavaszán Szegeden, a Tiszatáj könyvek sorozatban megjelent DIOGENÉSZ KERTJÉ-ről is. Az előző könyvről írt recenziómban magán(y)mitológiát emlegettem, amelynek segítségével egy honta-

lanná lett (író)ember jobb híján az irodalomban, ebben a Czigány Lóránt-i „virtuális hazában” próbál berendezkedni. A regényben Hász Róbert immár félreérthetetlenül az otthontalanságról beszél. Arról, hogy valahová kötődni kell, és hogy az embernek előbb-utóbb rá kell ébrednie, hogy hová, kikhez tartozik. És így persze arról is, hogy e Nagy Puzzle kirakását nem érdemes ollóval siettetni...

A DIOGENÉSZ KERTJÉ-nek egy helyét nem leelő fiatalember a hőse. Biográfiájából – mindenekelőtt: menekült voltából – sejthető, hogy olyan az életmódja, amelyet Hász Róbert nagyon jól ismer, vagyis második könyve életrajzi ihletésű. Az egyes szám első személyű elbeszélő albréletben él családjával egy határ menti nagyvárosban, gondolom, Szegeden. Író, aki éppen „élete regényének” megírásába akar belekezdeni. Olyan ember, aki nem érzi jól magát a bőrében. Állandósuló élménye, hogy nem tartozik sehová, problémáit nem képes megoldani, házassága rámenni látszik az otthontalanságra és a kilátástalanságra, kislánya pedig betegen születik. Az elbeszélő, mintegy jobb híján, a sivár albréletük ablakából látható elhagyatott gyártelepen kószál, amelynek titokzatosságát és reménytelen ürességét saját élete kivételéseként éli meg. Itt találkozik a címszereplővel, valamint annak barátaival, Papával és Dokiival. Látszólag csupán hajléktalanok, akik az üres telep épületeiben húzzák meg magukat, és pálinkaszerű lötytöt iszogatnak. Csak hogy az elfogyasztott folyadék mennyisége ellenére sem látszanak részegnek, sőt gondolkodásmódjuk meglepően fejlettnak és logikusnak, a tudományokban való jártasságuk pedig szinte hihetetlenül széles körűnek tűnik új barátjuk, a regény történetének névtelen elbeszélője előtt. Egyre több időt tölt velük, mindjobban közüjük tartozónak érzi magát, a családjától pedig egyre inkább eltávolodik.

Közben munkát is talál. Felesége révén megismerkedik Zénóval, aki éppen latin nyelvű leveleket fordít magyarra, és a regény főhőse a grammatikát és a stilsztykát szem előtt tartva ezek szövegszerkesztését vállalja magára. A középkori levelekből egy fiatalember élete bontakozik ki előttünk. Titokzatos dolgok történnek vele, amelyek ez elbe-

szelő számára mindinkább összefüggésbe hozhatók azzal, amit Zénó egyik ismerőse, Simon a „lelki fajok” elméletében kifejt, és mindazzal, amit új barátaitól, főként Diogenésztől hall.

Diogenészék egyre több mindent árulnak el magukról. Nem azok, akiknek látszanak. Hogy kik ők valójában, azt egy történetközpontú regény esetében nehéz lenne anélkül elmondani, hogy a művel csak ezek után ismerkedők élvezetét éhatatlanul ne csorbítanám. Így hát nem is teszem. Legyen elég annyi, hogy rozsdásodó szerkezetük segítségével valójában nem pálinkát, hanem a *prima materiát* párolják ősrégi recept szerint, és a rejtélyes gyártelep akár ama helyek egyike is lehetne, amelyekről a IV. században élt Ammianus Marcellinus állította, hogy vannak „föld alatti tekervényes helyiségek, melyekről azt mondják, hogy akik a legrégebb dolgokat ismerték, és – mert előre tudták a vízözön közeledtét – féltek, hogy a szent tanok tudása elvész, több helyen fáradságos munkával kívájtak”...

Megvallom, lassan haladtam Hász Róbert regényével, de nem azért, mintha nehezen olvastam volna. Az ok sokkal prózaibb: a 172. oldalon tartottam éppen – ott, ahol a főhős beleolvass egy rejtélyes, ám szerepét tekintve nem kellően kidolgozott és motivált professzor bekapcsolva felejtett számítógépén éppen futó szövegbe –, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy nem halaszthatom tovább, amit legalább ötven oldal óta fontolgatok. Félretettem tehát a DIOGENÉSZ KERTJÉ-t, és fellelőztem Hamvas Béla SCIENTIA SACRÁ-ját meg néhány más írását, valamint újraolvastam Várkonyi Nándor lenyűgöző könyvét, a SZIRIAT OSZLOPAI-t. Felelevenített ismereteim birtokában mindinkább érteni véltem a Hász Róbert könyve által sugalltat: előttünk a vízözön! Többek között ő is arról beszél, amit Hamvas Béla úgy fogalmazott meg, hogy „az emberiség a történet korszakába lépett, és minden jel arra vall, hogy a történeti korszak is a vége felé tart”. Az pedig különösen elégedettséggel töltött el, hogy bebizonyosodtak sejtéseim, miszerint az általam felismert, ám jelöletlen idézeteket a SZIRIAT OSZLOPAI-ból emelte regényébe a szerző.

Az elmondottakból is kitétnék, hogy első kötetének összeállítására óta a Vajdaságból elszármazott író belátta, bármennyire ódzko-

dik is tőle, immár ő sem kerülheti el a szembenézést saját sorsával. Nem mások elvárása készíti erre, nem a kisebbségi sors sok évtizedes tradíciója, hanem az emigrációból minden bizonnyal törvényszerűen következő önvizsgálási kényszer. A „Hogyan tovább?” dilemmájának ikertestvére a „Ki vagyok én?”. A magam olvasatában elsősorban erről szól Hász Róbert regénye, és csupán másodsorban izgalmas kultúrtörténet és jövővízió. Vagyis az író – mivel életének gyökeres változása most már elkerülhetetlenül erre készíti – nem tiltakozik tovább a tükörbe nézés ellen, ám mindezt a maga módján, az elbeszéléseiben kidolgozott technikával teszi. Számára is nyilvánvalóvá vált: nem halogathatja tovább, hogy alaposabban szétnézzen a világban, amelyben be kellene rendezkednie. Úgy találta, hogy nem a befogadó rend, hanem az elnyeléssel fenyegető káosz veszi körül a ma emberét. A világ sorsának évszakokra emlékeztető váltakozása ismét egy ciklus végét jelzi. (Hamvas Béla és Várkonyi Nándor is sokat beszél erről.) A DIOGENÉSZ KERTJÉ-nek hőse, mivel a jelenben nem találja helyét, élve a kínáló lehetőséggel, az időtlenségbe, a halhatatlanságba kapaszkodik. És ez a momentum, ez a vég, amely igazán tragikussá teszi Hász Róbert útkereséséről szóló regényét. A fantasztikumba hajló történet velem egyértelműen azt tudatja, hogy írója nem tud reális választ a sorsának kényszerű változásából következő kérdésekre. Most is – mint annak idején, amikor az elbeszéléseit írta, és a kisebbségi létről *már csak azért se* akart szólni – mellébeszél. A csatornába, a föld alá vezető hőseit, akik ott úgy várják a mostani korszak végét, meg az azután következőket, mint a téli álomra és a rossz idő elmúltára berendezkedők.

Ezeket „látók”-nak nevezi Hász Róbert a DIOGENÉSZ KERTJÉ-ben, míg az emberek többségét, akik nem képesek meglátni a lényeket, vagy pedig nem is akarják, „vakok”-nak. A regény főhőse úgy érzi, keresztülnéznek rajta, mintha ott sem lenne. Mindez azért van így, mert „a látók világa a vakok számára egyszerűen nem is létezik – magyarázza barátjának Diogenész. – Nincs. És ez nem csupán nyelvi fordulat, hanem tény. Abban a társadalomban, amelyikben együtt élnek a látók és a vakok, tulajdonképpen két világ létezik párhuzamosan egymás mellett. És

mindkettő valóságos. Mindkét világ lakóinak tökéletesen igazuk van a maguk hitében. De a látók előbb-utóbb ráunnak arra a hiábavaló ígérekezetre, hogy megismertessék a vakokkal a saját világukat, beletörődnek abba, hogy a többség úgysem fogadja be azt, amiről ők prédikálnak nekik. És megunják azt is, hogy úgy bánjanak velük, mint hóbotos küllöncökkel, ezért inkább megpróbálnak alkalmazkodni, elhallgatnak, nem beszélnek többet arról, amit látnak, és úgy tesznek, mintha ők is vakok lennének”. Hász Róbert szerint ez az emberiség valódi tragédiája, nem pedig az, hogy a világ újra és újra a vesztébe rohan.

Már A SZALMAKUTYÁK SZIGETÉ-ről írt bírálatomban is emlegettem H. G. Wells, akinek művei és Hász Róbert írásai között számtalan rokon vonás fedezhető fel. A DIOGENÉSZ KERTJÉ-nek előbb idézett részletét olvasva, de később is, ha a látókról és a nem látókról esett szó, folytán az angol író egyik elbeszélése, A VAKOK ORSZÁGA járt az eszemben. Hász Róbert regényének elbeszélője hasonló tapasztalatokat szerez új hazájában, mint annak főhőse, Nunez. Ugyanakkor a DIOGENÉSZ KERTJE egészével kapcsolatban is szembetűnő a hasonlóság Wells – talán túlságosan is leegyszerűsítve – science fiction műveknek nevezett regényeivel, különösen az EMBERISTENEK-kel és a MI LESZ HOLNAP? cíművel. Miként ezeket, úgy Hász Róbert munkáit is szépirodalmi paraboláknak érzem. Szerzőjük talán úgy gondolkozhat, mint egykor Wells: ha a mese avatott kezében példázattá nemesedik, hatni lehet velük az emberekre.

Legyen igaza! Zenészkörökben állítólag szelvében elterjedt felfogás, hogy a harmadik lemezen mérhető le a pályakezdők tehetsége. A második figyelemreméltósága ugyanis még magyarázható az első sikerét követő felbuzdulással, ám az azután következő többnyire már önmagáért beszél. A SZALMAKUTYÁK SZIGETE és a DIOGENÉSZ KERTJE után Hász Róbert szerintem tudja, hogy jó elbeszélő. Remélem, azzal is tisztában van, hogy *veszedelmesen* jól mesél, és – ez akár csapda is lehet azon az úton, amelyen mostanság jár.

Sánta Gábor